

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В УРСР В 1950-х – 1980-х рр. (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВЩИНИ)

Дарина Бездітна

TRANSFORMATION OF WEDDING CEREMONIES IN THE UKRAINIAN SSR IN THE 1950s – 1980s (ON THE EXAMPLE OF THE MYKOLAIV REGION)

Daryna Bezditna

The transformation of wedding rituals in the Ukrainian SSR in the 1950s – 1980s reflects a complex process of interaction between traditional Ukrainian wedding customs and Soviet cultural and ideological policies. During this period, weddings underwent significant changes under the influence of socialist modernization and the anti-religious campaign. Accordingly, after the Bolsheviks came to power, the main goal was to eradicate religious rites and traditional customs that were considered «relics of the past». The wedding culture of this period was the result of a combination of new Soviet practices with elements of Ukrainian wedding traditions, especially in rural areas. The issue considered in this work is an important area of ethnological research, since this topic remains understudied in the scientific literature. Today, there is a significant lack of sources and publications devoted to this issue.

Based on the author's field research, the article examines the features of the transformation of wedding rituals in the Mykolaiv region during the 1950s – 1980s. As a result of the study, the influence of the state on wedding rituals and the introduction of public festive institutions was highlighted. Accordingly, the article analyzes the role and functions of the state, which sought to create a secular and controlled format for celebrating weddings, replacing traditional rituals with new official ceremonies. The author highlights certain traditional elements of wedding rituals that continued to exist at the time. It is concluded that wedding rituals in Ukraine during the Soviet period underwent a significant transformation. Traditional religious and symbolic elements were gradually replaced by secular rituals that met ideological requirements. However, despite the pressure of the Soviet authorities, Ukrainians managed to preserve certain wedding customs, which became the basis for their revival.

Keywords: wedding, wedding customs, wedding traditions, Soviet Ukraine, Mykolaiv region.

У період з 1950-х – 1980-х років на Півдні України весілля відігравало важливу роль у житті молодят, адже це дійство було не лише святом, а й знаком соціального статусу та майнового стану родини. Проте, народна культура українців і весільна обрядовість зазнали впливу радянської політичної системи. Процес руйнації народної обрядовості пришвидшували складні історичні умови, такі як ідеологічні та політичні утиски, репресії тощо. Весільні обряди пристосувалися до соціалістичних ідеалів, підкреслюючи колективну участь та роль держави в житті молодят, що проявлялося через символи на зразок червоних стрічок, офіційних реєстрацій у РАЦСах та відмову від традиційного вінчання.

Пошуки нових норм і обрядів почалися в кінці 1950-х – на початку 1960-х років. У 1950-х рр. на заміну церковному вінчання з'являються весілля-вечірки, комсомольські зібрання, а в 1960-х роках – так звані «палаці одружень» та «палаці щастя» (Здоровега 1974). У цих місцях створювалася особлива святкова атмосфера, яка стала альтернативою церковному обряду вінчання та сприяла популяризації громадянської реєстрації шлюбу. Саме для цього були розраховані так звані палаці одружень, кімнати щастя, кімнати урочистих подій при сільраді, будинки культури або інші спеціально відведені приміщення.

Організацію весілля брали на себе батьки нареченої та нареченого, а також допомагали партійні, радянські та комсомольські органи. За свідченням респондентки, церемонія включала в себе взаємну згоду наречених на шлюб, підписання відповідних документів та оголошен-

ня про офіційне укладення шлюбу: «У нас було і студентське, і сільське. І пішли ми до палацу бракосочетання. Мали розписуватися там. Пішли ми і подали заяву. І нас записали на 13 жовтня. Подали заяву, зібралися друзки, а в селі ми назначили свадьбу десь через тиждень або більше... я вже не пам'ятаю» (Кожевна 2022). Реєстрація весілля проводилась представниками державної влади. Це були голова і секретар селищної ради, які повинні були мати костюми єдиного зразка: «Були обрядові представники влади. У неї плаття було з такою медаллю, як представник... і він. Це голова і секретар сільської ради. Це встали на рушник, скріпили підписами і стала сім'я» (Микитей 2022).

У кінці 1960-х років було введено своєрідне обрядове зобов'язання для молодих під час шлюбного церемоніалу. Молодий та молода висловлювали свою згоду на шлюб, підтверджуючи, що вони вступають у шлюб добровільно. Вони клялись один одному взаємною вірністю, любов'ю та повагою на все життя. Цей обряд проводився за участі громадськості. Так, одним із важливих елементів церемонії були промови представників державної влади, які від імені держави та народу вітали молодят, акцентуючи на суспільному значенні цієї події і засвідчуючи правову підтримку шлюбу з боку держави. Урочиста реєстрація шлюбу проводилася за сценарієм, який був затверджений органами влади. У рамках цього сценарію визначався хід подій на весіллі та проведення окремих церемоній. Зі спогадів респондентки, яка розробляла сценарій весілля, важливим на весіллі було звернення до молодих і батьків: «Отут на сцені вже я започаткувала там красиві слова для молодих, коли, ну, я вже все забула. До батьків зверталися я пам'ятаю:

*«Будь здоровий, батько!
Будь здорова, мати!
Дочка рано-вранці покидає хату.
Доля долю зєе,
Відлітає Горлиця у гніздо своє.
Роки йшли, ні, не йшли.
Ні, вони пролетіли, у батьків
посивіла вже скроня.*

І до молодих: як у берізки одязі білим стала поруч з хлопцем доня і сплелися дві доли гілками – мужність хлопця і ніжність дівчини, і у радості плачуть дві мами, нині щастя прийшло в 2 родини. Батьки звертаються з такими словами до молодих» (Петрова 2022).

В українському традиційному весільному обряді, особливо в Південному регіоні, було поширеним дотримання певних вірувань, пересторог та заборон. Один з найпоширеніших обрядів полягав у тому, що молоді ставали на весільний рушник під час церемонії розпису. Вважалося, що той, хто зробить це першим, стане головним у сім'ї, як зазначила наша респондентка: «Там стояв стіл, всі атрибути, які були зв'язані з цим, що будуть розписувати, давати свідоцтво про шлюб і обов'язково перед цим, як ми мали підходити, розстеляли рушник і розстеляли вишитий спеціально приготовлений рушник. І всі, які були гості дивилися, хто вступить на рушник той, хто перший вступить, той і голова у сім'ї. Старалися один із поперед другого. Це були такі смішні історії. Кумедні історії, але запам'ятався, що такий звичай був» (Бездітна 2023).

Церемонія весілля зберігала традиції народного весілля: весільну дружину – дружок, дружків, старостів, свах. Саме під час реєстрації під ноги нареченому та нареченій дружки простеляли весільний рушник та перев'язували головних розпорядників – старостів і дружків (Здоровега 1974). Також у 1960-х роках зародилися традиції, які залишаються актуальними й до сьогодні, такі як носіння білої весільної сукні та використання урочистого маршу Мендельсона на весіллях (Борисенко 1978). Крім того, у цей період за спогадами нашої респондентки, сформувалася практика покладання квітів біля пам'ятників Леніну, Сталіну та загиблим воїнам: «Була ходьба до пам'ятника Другої світової, потім до пам'ятника воїнам-афганцям» (Буратинська 2022).

Варто зауважити, що таку місію зі слів нашої респондентки призначали нареченому і нареченій: «До пам'ятника йшли Другої Світової війни. Коли вже вийшли всі з будинку культури, була така доріжка вимощена і там був пам'ятник загиблим у війні. Туди йшли обов'язково з квітами. Йшов наречений з нареченою. Тільки вони туди йшли. Квіти туди поставили доobelіска, постояли трошки, віддали шану і йшли уже назад» (Бездітна 2023).

Не лише церемонія, але й застілля супроводжувалося музикою. Проте замість українських народних пісень запрошували оркестри, які виконували марші та урочисті пісні соціалістичної тематики. Якщо в традиційному українському застіллі музичний супровід переважно забез-

печували народні пісні, які були тісно пов'язані з культурою та звичаями, то в радянський час активно впроваджували нові форми музичного супроводу. Запрошення оркестрів і виконання маршів та соціалістичних пісень відображало прагнення влади створити єдину ідеологічну атмосферу навіть у побуті. Як зазначає наша респондентка: *«На ту пору на весілля була музика – це були духові оркестри. Він десь складався з чоловік 7–9, отак багато було. Там були і труби, і акардеон, і скрипка була»* (Бездітна 2023).

Зберігався також звичай перевірки цнотливості нареченої, згідно з яким червона позначка на простирадлі мала це підтвердити. Перевіркою займалися досвідчені жінки з боку нареченого, які вже мали власні родини – так звані «свашки». З особливими почестями вшановували батьків після радісної звістки, особливо, зі слів нашої респондентки, матір молоді: *«Взяли простинь вони, взяли графін з вином красним, ідуть і співають наша молода, його батьки і гості начали благодарит, що вже 25 рік був... Мати, коли я їхала до міста, вона мені каже: «Я в тебе одна і ти в мене одна, еслі ти мені приведеш байстрюка, то я тебе не знаю і ти мене не знаєш. То я так боялася за матір, у мене всегда мама була перед глазами»* (Кожевна 2022). Однак, як зазначає наша респондентка, цей обряд відбувався в поодиноких випадках і вже відживав: *«У 60-ті – на початку 70-х років у селах цей звичай був. Вірніше вже відживав. Він відходив у небуття. Факт того, що родичі тут вже вони зустрічають із горілкою, п'ють, простиньою махають, чи шматок білої матерії, що символізує першу шлюбну ніч. Таке було»* (Петрова 2022).

Варто відзначити, що протягом 1950-х – 1980-х років в Україні тривалість весіль значно скоротилася порівняно з довоєнними часами, коли традиційні весілля в селах могли тривати кілька днів, а іноді навіть цілий тиждень. У радянський період через урбанізацію, зміну способу життя та ідеологічний вплив весільні святкування здебільшого зводилися до одного або двох днів. Так на Миколаївщині весілля тривало зі слів респондентки по-різному – від 1 до 3 днів: *«У нас весілля було два дні. На третій день вже свої рідні збиралися»* (Юрчук 2022). За показаннями свідків у 80-х роках ХХ століття на весіллях тривалість обрядів скорочується та їх кількість зменшується, незважаючи на те, що весілля традиційно триває три дні: *«В селі за один день, а пізніше робили так субота була у невести, а неділя у нареченого. У нас був за один день»* (Микитей 2022).

Таким чином, весілля в Україні в період 1950-х – 1980-х років зазнало значної трансформації, відображаючи вплив соціально-політичних змін радянської епохи. Цей період характеризувався поступовим зникненням багатьох традиційних елементів весільної обрядовості та впровадженням нових форм, що відповідали вимогам радянської ідеології. Традиційні елементи весільного обряду були критично переосмислені, а замість них впроваджувалися нові ритуали, які відповідали радянській ідеології. Через весільні церемонії пропагувались ідеї рівноправності, соціалістичної моралі та вірності партійним ідеалам. Ці заходи стали інструментом формування масової свідомості в дусі радянських цінностей.

Список використаних джерел та літератури

- БЕЗДІТНА, Л. М. Інтерв'ю від 10.04.2023. Особистий архів Бездітної Д. В.
 БОРИСЕНКО, В. К., 1978, Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні. Київ: Політвидав України.
 БУРАТИНСЬКА, С. Інтерв'ю від 11.08.2022. Особистий архів Бездітної Д. В.
 ЗДОРОВЕГА, Н. І., 1974, Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ: Наукова думка.
 КОЖЕВНА, М. Інтерв'ю від 05.02.2022. Особистий архів Бездітної Д. В.
 МИКИТЕЙ, Л. Інтерв'ю від 01.07.2022. Особистий архів Бездітної Д. В.
 ПЕТРОВА, Ю. П. Інтерв'ю від 30.06.2022. Особистий архів Бездітної Д. В.
 ЮРЧУК, Л. І. Інтерв'ю від 11.08.2022. Особистий архів Бездітної Д. В.

References

- BEZDITNA, L. M. Interview vid 10.04.2023. Osobystyi arkhiv Bezditnoi D. V. [Interview 10.04.2023. Personal archive of Bezditna D. V.]. [In Ukrainian].

BORYSENKO, V. K., 1978, Radianski sviata i obriady v komunistychnomu vykhovanni [Soviet holidays and rituals in communist education]. Kyiv: Polityvdav Ukrainy.[In Ukrainian].

BURATYNSKA, S. Interviu vid 11.08.2022. Osobystyi arkhiv Bezditnoi D. V. [Interview 11.08.2022. Personal archive of Bezditna D. V.]. [In Ukrainian].

KOZHEVNA, M. Interviu vid 05.02.2022. Osobystyi arkhiv Bezditnoi D. V. [Interview 05.02.2022. Personal archive of Bezditna D. V.]. [In Ukrainian].

MYKYTEI, L. Interviu vid 01.07.2022. Osobystyi arkhiv Bezditnoi D. V. [Interview 01.07.2022. Personal archive of Bezditna D. V.]. [In Ukrainian].

PETROVA, Yu. Interviu vid 30.06.2022. Osobystyi arkhiv Bezditnoi D. V. [Interview 30.06.2022. Personal archive of Bezditna D. V.]. [In Ukrainian].

YURCHUK, L. I. Interviu vid 11.08.2022. Osobystyi arkhiv Bezditnoi D. V. [Interview 11.08.2022. Personal archive of Bezditna D. V.]. [In Ukrainian].

ZDOROVEHA, N. I., 1974, Narysy narodnoi vesilnoi obriadovosti na Ukraini [Essays on folk wedding rituals in Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka.[In Ukrainian].

Трансформація весільної обрядовості в УРСР в 1950-х – 1980-х рр. (на прикладі Миколаївщини)

Трансформація весільної обрядовості в УРСР у 1950-х – 1980-х роках відображає складний процес взаємодії традиційних українських весільних звичаїв із радянською культурною та ідеологічною політикою. У цей період весілля зазнало значних змін під впливом соціалістичної модернізації та антирелігійної кампанії. Відповідно після приходу до влади більшовиків основною метою було викорінення релігійних обрядів і традиційних звичаїв, які вважалися «пережитками минулого». Весільна культура цього періоду стала результатом поєднання нових радянських практик із елементами українських весільних традицій, особливо в сільській місцевості. Питання, яке розглядається в даній роботі, є важливим напрямом етнологічних досліджень, оскільки дана тема залишається недостатньо вивченою у науковій літературі. На сьогодні існує значний брак джерел та публікацій, присвячених цій проблематиці.

На основі польових досліджень авторки у статті розглядаються особливості трансформації весільної обрядовості на Миколаївщині протягом 1950-х – 1980-х рр. У результаті дослідження було висвітлено вплив держави на весільну обрядовість та впровадження громадських святкових інститутів. Відповідно у статті аналізуються роль і функції держави, що прагнула створити світський і контрольований формат святкування весілля, замінивши традиційні обряди новими офіційними церемоніями. Авторка висвітлює окремі традиційні елементи весільної обрядовості, які продовжували існувати у зазначений час. Зроблено висновок, що весільна обрядовість в Україні у радянський період зазнала значної трансформації. Традиційні релігійні та символічні елементи поступово витіснялися світськими обрядами, що відповідали ідеологічним вимогам. Однак, попри тиск радянської влади, українці зуміли зберегти окремі весільні звичаї, які стали основою для їхнього відродження.

Ключові слова: весілля, весільні звичаї, весільні традиції, радянська Україна, Миколаївщина.

Daryna Bezditna, PhD student (2rd year), Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Дарина Бездітна, аспірантка II-го року навчання, історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2445-0706>

Received: 23.12.2024

Advance Access Published: March, 2025